

ОСТАННІЙ ЦІСАР: КАРЛ ГАБСБУРГ В ГАЛИЧІ ТА ОКОЛИЦІ 1915–1917 рр. (ДО 110-Ї РІЧНИЦІ ПОЧАТКУ ВЕЛИКОЇ ВІЙНИ)

У 2024 р. виповнилася 110-та річниця з початку Першої світової війни. Впродовж 1914–1917 рр. Галич перебував в епіцентрі бойових дій, з ним, як із стратегічним пунктом річкових переправ, були пов’язані військові плани обох воюючих сторін.

У призмі дослідження — один із забутих та недосліджених епізодів міської історії Галича під час війни — відвідання міста Карлом Габсбургом. Подається наявна інформація щодо його візитів, згадки про вказані факти в тогочасній пресі. На основі зібраної інформації максимально здійснено опис кожного візиту архикнязя, а згодом цісаря до Галича; характеризуються їх особливості, вказуються локації, пов’язані з подіями.

Метою статті є опис візитів члена родини монархії Габсбургів як представника вищого військового командування. Завдання, поставлене автором, — на основі віднайдених джерел описати та подати можливо цілісну картину тих подій.

Особливістю статті є те, що, окрім періодики, відтворення подій здійснюється на основі описів фотодокументальних джерел. Публікація інформує про місця зберігання фотодокументів, їхні назви та кількість.

Опрацьовані джерела дали змогу встановити кількість візитів Карла Габсбурга до Галича та околиць, вказати їхнє хронологічне датування. Стаття дає змогу доповнити наявні дані про відвідання міста визначними особами. Матеріал, викладений у статті, буде корисним для подальшого використання у дослідженнях, присвячених Галичу у 1915–1917 рр., доповнення текстів тематичних екскурсій, присвячених об’єктам локальної історії. В науковий обіг інформація та джерела вводяться вперше.

Ключові слова: *архикнязь, бронепотяг, Галич, Габсбурги, Василь Дідушок, Замкова гора, Іоан Павло II, караїми, кенаса, костел, Зденко Лобковіц, монастир, Перша світова війна, Петер фон Гофман, престолонаслідник, римо-католики, Українські січові стрільці, цісар.*

Влітку 1915 р. в історії Галича відбулися дві важливі події: у червні місто було звільнене від російських військ, а вже в липні його відвідав престолонаслідник трону Габсбургів архикнязь Карл (з листопада 1916 р. – цісар Карл I). Це не єдиний момент, пов'язаний з відвіданням міста Габсбургами за 146-річну спільну історію (у 1772–1918 рр. Галич належав до складу Дунайської монархії). Представники династії в різні часи відвідували місто: зокрема, цісар Йосиф II (1741–1790) перебував тут 27 липня 1773 р., 11 червня 1783 р., 19 липня 1786 р.¹; цісар Франц Йосиф I (1830–1916) – 15 вересня 1880 р.²; архикнязь Франц Карл Австрійський (1802–1878, батько цісаря Франца Йосифа I) проїздив у серпні 1827 р.³; архикнязь Леопольд Сальватор Габсбург-Тоскана (1863–1931) з дружиною Бланкою (1868–1949) 26–28 серпня 1891 р.⁴

Вияви спільної історії були не тільки в настінних портретах цісарів у адміністративних будинках та приватних домівках галицьких міщан, виконанні народного гімну «Боже, буди покровитель» в храмах міста, урочистостях з нагоди дня народження цісаря, а й в кількарічному житті міської громади майже безпосередньо на бойовій лінії під час Першої світової війни, службі мешканців у складі підрозділів австрійської армії. Згідно з наявною нині інформацією, в 1914–1918 рр. 124 мешканці міста служили в різних родах зброї монархії; з них загинули – 15, були поранені – 61, потрапили в російський полон – 48⁵.

Підставою для дослідження і висвітлення перебування останнього представника династії Габсбургів у Галичі у військовий час стали випадково віднайдені кілька фотографій та письмових згадок. Ці

¹ Radics P. Die Reisen Kaiser Joseph II. und die Volkswirtschaft in Oesferreich-Ungarn: Zum 100. Gedenkttag Seines Todes am 20 Februar 1790 und aus Anlaß der. Wien, 1890. S. 66.

² *Дѣло*. Середа, 24 вересня (6 жовтня) 1880. Ч. 74. С. 4.

³ *Gazeta Lwowska*. Środa, 27 sierpnia 1825. Nr. 99. S. 2.

⁴ *Gazeta Lwowska*. Sobota, 1 sierpnia 1891. Nr. 173. S. 3.

⁵ Search in Verlustlisten Österreich-Ungarn 1. WK URL : <http://des.genealogy.net/ou1wk/search/index?lastname=&firstname=&value01=&value02=&value03=&value04=&value05=&value06=Stanislau&value07=Halicz&value08=&value09=&value10=&value11=&value12=&value13=&pageValue01=&pageValue02=&pageName=&search=Search>

відомості досить скупі, проте на їхній основі можна гіпотетично відтворити епізоди зазначеної сторінки історії. Фактично в науковий обіг вперше вводиться інформація про подію та іконографічний матеріал.

І. Джерельна база фотоматеріалів

Як вище вказано, основним джерелом інформації про відвідування Галича Карлом Габсбургом є фотографії 1915 та 1916 років. Вони є цінним матеріалом для історії міста, його релігійних громад, пам'ятних споруд. В процесі дослідження вдалося знайти чотири основні масиви даних, в яких зберігаються ці світлини. Доцільно подати інформацію про їхнє місце збереження, загальний опис — для популяризації і використання в роботі всіх зацікавлених локальною історією.

Головним місцем згромадження архівних фото є Військово-історичний музей у Відні (*Heeresgeschichtliches Museum*)⁶. Джерельна база щодо Галича містить 15 світлин, на підписах до них як «ерцгерцог» (архикнязь) вказаний на восьми, як «цісар» — на семи, на одному два титули подаються одночасно. Фактично до факту перебування в Галичі та околиці належать 14 світлин, одна — долучена і підписана помилково. Всі фотографії стосуються липня 1915 р.⁷ Також важливою у цьому контексті є Австрійська

⁶ Heeresgeschichtliches Museum: URL : <http://www.hgm.at/> (станом на жовтень 2024 р. після оновлення дизайну сторінки доступ до даних архівних зображень для користувачів закрито).

⁷ Heeresgeschichtliches Museum, Digitale ausstellung. Erz. Karl in den Stellungen des Korps Hoffmann, Halicz. Bezugsnummer (тут і далі архівний номер збереження): 2797 / 2014; *ibidem*. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz, 1915. Bezugsnummer: 8716 / 2011; *ibidem*. Kaiser Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz, 1915, im Gespräch mit der jüdischen Gemeinde. Bezugsnummer: 8717 / 2011; *ibidem*. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz, 1915, begrüßt den Reg. Arzt nach der Messe. Bezugsnummer: 8718 / 2011; *ibidem*. Kaiser Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz, 1915, Meldung durch Rittm Sternitz, Kdt. der MG-Abteilung. Bezugsnummer: 8723 / 2011; *ibidem*. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz, 1915. Bezugsnummer: 8726 / 2011; *ibidem*. Kaiser Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz, 1915. Rittm Steinz und der Thronfolger. Bezugsnummer: 8728 / 2011; *ibidem*. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz, 1915. Rittm Steinz und der Thronfolger. Bezugsnummer: 8731 / 2011; *ibidem*. Kaiser Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz, 1915. Bezugsnummer: 8732 / 2011; *ibidem*. Erz. Karl in Galizien beim Korps Hofmann in Halicz, mit Rittm Streintz bei der Maschinengewehrabteilung, 1915. Bezugsnummer: 8738 / 2011; *ibidem*. Kaiser Karl I. in Galizien beim Korps Hofmann in Halicz, 1915. Die Abfahrt nach der Messe zur Brigade Bolzaw. Bezugsnummer: 8739 / 2011; *ibidem*. Erz. Karl in Galizien beim Korps Hofmann in Halicz, 1915. Bezugsnummer: 8740 / 2011; *ibidem*. Kaiser Karl I. in Galizien beim Korps Hofmann in Halicz, 1915. Bezugsnummer: 8741 / 2011; *ibidem*. Erz. Karl in Galizien beim Korps Hofmann in Halicz, 1915. Bezugsnummer: 8742 / 2011; *ibidem*. Kaiser Karl I. beim Korps Hofmann, Halicz 1915. Bezugsnummer: 8753 / 2011.

національна бібліотека (*Österreichische Nationalbibliothek, ÖNB*)⁸. Тут містяться 10 світлин, з них 4 датовані 24.08.1916, 3 датовані 20.09.1916, одна – 23.09.1916, одна – 23–25.07.1915⁹. Важливими є фото з приватного інтернет-ресурсу «*Heeresgeschichten*» (Австрійська Республіка)¹⁰. Тут подаються світлини з власного фотоальбому військовика корпусу Гофмана, з боїв у Карпатах та Галичині. П'ять із них стосуються перебування спадкоємця трону в липні 1915 р. у Галичі. Світлини мають свої назви в альбомі¹¹.

Слід сказати, що також в ряді видань та публікацій як воєнного часу, так і післявоєнного характерним є використання світлини архикнязя Карла на інспекції бронепотяга в Галичі – без зазначення цієї локації.

⁸ Heeresgeschichten URL : <http://www.heeresgeschichten.at/>

⁹ Österreichische Nationalbibliothek, Digitale Sammlungen. Erzherzog Karl besichtigt das Infanterie Regiment 60 unter dem Kommando von Heinrich Teisinger von Tullenburg bei Halytsch. Bezugsnummer (тут і далі архівний номер збереження): 00082015; ibidem. Erzherzog Karl beim Kloster Nielepice bei Halicz, 23.9.1916. Bezugsnummer: 00082953; ibidem. Besichtigung eines Panzerzuges bei Halytsch (Halicz) am 24.8.1916. Bezugsnummer: 00085350; ibidem. Besichtigung eines Panzerzuges bei Halisz am 24.8.16. Bezugsnummer: 00086655; ibidem. Rast von Erzherzog Karl nördlich von Halicz am 24.8.1916. Bezugsnummer: 00085436; ibidem. Deutsche Maschienengewehrabteilung beim Beusch Erzherzog Karls in Halytsch (Halicz) am 24.8.1916. Bezugsnummer: 00088095; ibidem. Erzherzog Karl mit dem deutschen General Hermann von Oppeln Bronikowski in einem Artilleriebeobachtungsstand westlich von Halisz 20_9. Bezugsnummer: 00084705; ibidem. Erzherzog Karl mit dem deutschen General Hermann von Oppeln Bronikowski in einem Artilleriebeobachtungsstand westlich von Halisz 20_9_1. Bezugsnummer: 00086398; ibidem. Erzherzog Karl mit dem deutschen General Hermann von Oppeln Bronikowski in einem Artilleriebeobachtungsstand westlich von Halisz 2091916. Bezugsnummer: 00090872; ibidem. Besuch des Thronfolgers in Halicz vom 23–25 Juli 1915 Inspizierung eines Bataillons des k.u.k. JR. No. 103.

¹⁰ Впродовж 2024 року мережева сторінка не працює для користувачів. Heeresgeschichten URL : http://www.heeresgeschichten.at/schauplatz/karpaten/hofmann/album_hofmann1.htm

¹¹ Heeresgeschichten, Digitale Sammlungen. Besuch des Thronfolgers in Halicz vom 23–25 Juli 1915, Huldigung der israelitischen Kultusgemeinde. Nr. (тут і далі номер фотографії в альбомі): albu36_2_550; ibidem. Besuch des Thronfolgers in Halicz vom 23–25 Juli 1915, Begrubung durch den Klerus. Nr.: albu37_3_550; ibidem. Besuch des Thronfolgers in Halicz vom 23–25 Juli 1915, esprechung der Dnjesterforcierung bei Halic. Nr.: albu39_2_550; ibidem. Besuch des Thronfolgers in Halicz vom 23–25 Juli 1915, Der Thronfolger inspiziert Ukrainer Bataillone. Nr.: albu44_3_80.

II. Перший візит архикнязя та престолонаслідника Карла Габсбурга до Галича, 23–25 липня 1915 р.

Відома австрійська дослідниця д-р Елізабет Ковач (Elisabeth Kovács, 1930–2013), професор сучасної австрійської історії факультету філософії у Відні, член комісії істориків у процесі беатифікації австрійського імператора Карла I уклала перелік його подорожей спершу як архикнязя і престолонаслідника, а згодом як цісаря та короля за період 1914–1921 рр. У її реєстрі, який є найповнішим на сьогодні, Галич згадується тільки в 1917 р., натомість безпосередньої згадки міста у 1915 та 1916 роках немає (зокрема, дата перебування архикнязя тут у липні 1915 р. Е. Ковач подається як ймовірне перебування на північному фронті), а перебування у серпні – вересні 1916 р. не деталізоване щодо Галича і

*Іл. 1. Карл Габсбург,
один з офіційних портретів,
період Великої Війни*

вказується як маршрут «25–27 серпня, Ходорів – Відень – Ходорів», «24–25 вересня, Ходорів – Відень – Паєрбах – Райхенау»¹².

Наявна іконографічна база та тогочасні нечисленні публікації допомогли заповнити прогалини і з'ясувати, що Карл Габсбург перебував у Галичі та його околицях у 1915, 1916 та 1917 рр. (Іл. 1).

Незважаючи на бої, які тривали на цьому плацдармі в травні – червні 1915 р. і передували першому візиту архикнязя, місто не зазнало руйнувань. З будинків не згорів жоден, не було знищень; проте помешкання всіх, хто евакуювалися, були пограбовані. У будинках бракувало дверей і вікон, які раніше були використані як матеріал для опалення. Місто поступово поверталось до звичного ритму життя¹³.

¹² Univ. Prof. Dr. Elisabeth Kovács. Anhang 1 – reisen des Erzherzog Thronfolger Carl Franz Joseph, 1915–16 URL: <http://www.elisabethkovacs.com/neue-forschungen-zu-kaiser-karl/band-i/anhang-1-reisen-des-erzherzog-thronfolgers-carl-franz-joseph/>

¹³ *Kurjer Stanisławowski*. 7 listopada 1915. Nr. 1522. S. 2.

До Галича архикнязь прибув на своєму потужному автомобілі «*Gräf & Stift 40/45HP*» (фаетон), виготовленому австрійським виробником у 1913 році (цікаво, що цей автомобіль зберігся в Австрії до сьогодні). Цей автомобіль дозволяв швидко пересуватися тогочасними дорогами Галичини; його характеристики були такі: кінські сили/кВт: 45/33 при 3000 об./хв., 4-циліндровий чотиритактний рядний двигун (по 2 блоки циліндрів кожен), 4000 куб. см¹⁴ (Іл. 2).

Погода під час перебування в Галичі та околиці була літня і тепла, тому відкидний верх фаетона було опущено. Разом з автом архикнязя в кортежі був ще один автомобіль супроводу із суцільнометалевим кузовом (в ньому серед інших їхав камергер Зденко Лобковіц). Стан доріг у Галичині, а тим більше у військовий час, був не найкращим, проте автомобілі прибули до міста в чистому, не забрудненому вигляді¹⁵.

Іл. 2. Архикнязь Карл Габсбург під час візиту до м. Галича (липень 1915 р., локація – сучасна вулиця Ярослава Осмомисла)

¹⁴ Virtuelles Kraftfahrzeug Museum Austria URL : http://www.voz.co.at/VKMA/Graef_u_Stift/gus_pkw.html

¹⁵ Heeresgeschichtliches Museum, Digitale ausstellung. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz 1915 Die Abfahrt nach der Messe zur Brigade Bolzano. Bezugsnummer: 8739/2011.

Архикнязь Карл був одягнутий відповідно до пори року, під час перебування в Галичі на ньому був мундир з відзнаками генерал-майора.

Детальна і послідовна програма його візиту невідома; важко встановити, скільки часу він пробув у місті, а скільки — в околицях, тому проведений тут час можна описати в основному завдяки вищезгаданим світлинам та письмовим згадкам.

У Галичі архикнязь був як у середмісті, так і на Замковій горі (остання 17 років перед цим рішенням магістрату від 2 грудня 1898 р. була названа горою Франца Йосифа I на честь 50-річчя вступу правлячого цісаря на трон)¹⁶. Ймовірно, в першій частині свого перебування тут він був у середмісті, а в другій — на Замковій горі.

На перехресті вулиць поруч дому нотаря Лева Гузара (1858—1923) (незбережений, сучасне перехрестя вулиць Ярослава Осмомисла — Івана Франка) престолонаслідник вийшов з автомобіля до вітальної делегації галицьких міщан. Дорога була встелена галуззям із зеленим листям. Загальна кількість присутніх — міщан та військовиків — становила близько сотні осіб. Зі східної сторони вулиці (сучасна назва Ярослава Осмомисла) стояли в одній лінії представники римо-католицької громади (тримали розп'яття та костельні хоругви); в основному це були жінки і діти. Із західної сторони вулиці були вишикувані представники юдейської громади, переважно старші чоловіки¹⁷.

Ймовірно, духовні провідники цих громад зверталися до архикнязя Карла з привітанням — на фотографіях зафіксовано його розмову з кимось з юдейської громади та римо-католицьким ксьондзом (ймовірно, це був о. Антоній Скальський, народжений в 1859 р., перебував на парафії в 1911—1918 рр. Відомо, що пізніше, в серпні 1917 р., йому було надано цісарем Військовий хрест за цивільні заслуги II класу)¹⁸. Володіння німецькою мовою як державною на той час було нормою, і проблем у спілкуванні не мало б бути (Іл. 3).

На вулиці була присутня військова жандармерія в шоломах. Уздовж вулиці в північному напрямку з обох боків поруч будинків стояли військові,

¹⁶ *Gazeta Lwowska*. Czwartek, 8 grudnia 1898. Nr. 279. S. 3.

¹⁷ Heeresgeschichtliches Museum, Digitale ausstellung. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz 1915, im Gespräch mit der jüdischen Gemeinde. Bezugsnummer: 8717/2011.

¹⁸ *Czas*. Sobota, 18 sierpnia 1917. Nr. 380. S. 3.

3а

3б

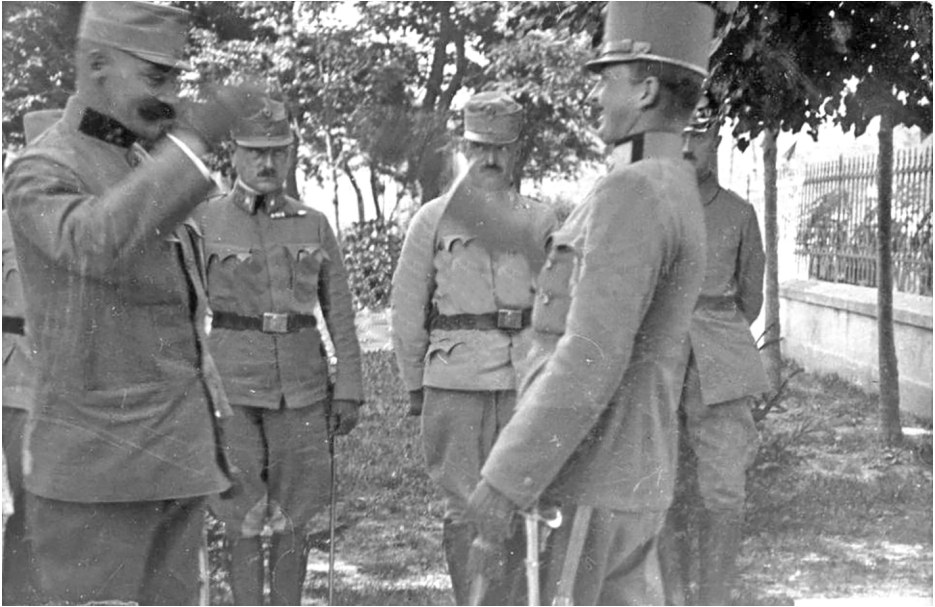
Іл. 3а, 3б. Архикнязь Карл Габсбург зустрічається з єврейською та римо-католицькою громадами міста (локація — сучасна вулиця Ярослава Осмомисла, поруч неіснуючого тепер будинку нотаря Лева Гузара)

були вони і поміж натовпу людей. Архикнязь Карл відбув богослужіння у місцевому костелі Небовзяття Пресвятої Діви Марії (тепер — реконструйована будівля Народного дому), прослухав твори Гайдна (1732—1809) та Гуно (1818—1893) у виконанні військовиків (котрі мали власні музичні інструменти) та зустрівся з офіцерами (угорської національності — з огляду на герб Королівства Угорщини на пряжках на їхніх ременях) поруч сакральної споруди¹⁹ (Іл. 4).

Ймовірно, у саду плебанії (з південної сторони костелу) було облаштовано святковий стіл для архикнязя та офіцерів. Місце обрано у затишку, в тіні дерев. Умеблювання: довгий дерев'яний стіл накритий білою скатертиною, дерев'яні стільці. Сервірування столу просте: графин, склянки, тарілки; мінімум їжі. У прийнятті взяли участь близько 20 військових; архикнязь не сидів на чолі столу, розташовувався в середині²⁰ (Іл. 5).

¹⁹ Heeresgeschichtliches Museum, Digitale ausstellung. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz, 1915, begrüßt den Reg. Arzt nach der Messe. Bezugsnummer: 8718/2011.

²⁰ Heeresgeschichtliches Museum, Digitale ausstellung. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz, 1915. Rittm Steinz und der Thronfolger. Bezugsnummer: 8731/2011.

*Іл. 4—5. Архикнязь Карл Габсбург на зустрічі з офіцерами
(липень 1915 р., подвір'я поруч римо-католицького костелу
Внебовзяття Пресвятої Діви Марії)*

Із середмістя в автомобілі з архикнязем вирушив фельдмаршал Петер фон Гофман. На Замковій горі (тогочасна назва – гора Франца Йосифа) відбулося одразу кілька дій. Всі вони були в одній локації: на північно-західній стороні верхньої тераси, поруч руїн каплиці Св. Катерини, оборонної стіни та Шляхетської вежі. Тут на терасі, поруч північної сторони Шляхетської вежі, архикнязь перебував в оточенні офіцерів (близько 20). Окрім своїх (австрійських і угорських), були присутні офіцери союзної армії – німці.

Іл. 6. Архикнязь Карл Габсбург (над картою) з офіцерами корпусу фельдмаршала Гофмана на Замковій горі

Фельдмаршал Петер фон

Гофман ознайомив архикнязя Карла з картами військових дій. Карл сидів на кріселку-лавці, поруч нього стояв фельдмаршал; камергер З. Лобковіч сидів на кріслі; штабні офіцери стояли позаду нього²¹ (Іл. 6).

Також архикнязь та фельдмаршал вдвох оглядали панораму північної сторони Дністра.

З верхньої тераси, спершись на офіцерську тростину, архикнязь спостерігав демонстровані йому навчання: дві групи вояків (по двоє в кожній) проводили західним схилом Замкової гори коней, утримуючи їх шнурами. Ймовірно, вправа полягала в тому, щоб вивести коней по стрімкому схилу з долини вгору. Схил на той час був не заліснений, територія цілком проглядалася – на відміну від сучасного стану; єдиною перешкодою був високий кут підйому²² (Іл. 7).

Також на замку архикнязь Карл у супроводі фельдмаршала Петра фон Гофмана, генерала З. Лобковіца та інших оглянув озброєння відділу скорострілів (хоча, можливо, це були зразки трофейної зброї).

²¹ Ibidem. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz 1915. Bezugsnummer: 8716/2011.

²² Ibidem. Erz. Karl in den Stellungen des Korps Hoffmann, Halicz 1915. Bezugsnummer: 2797/2014.

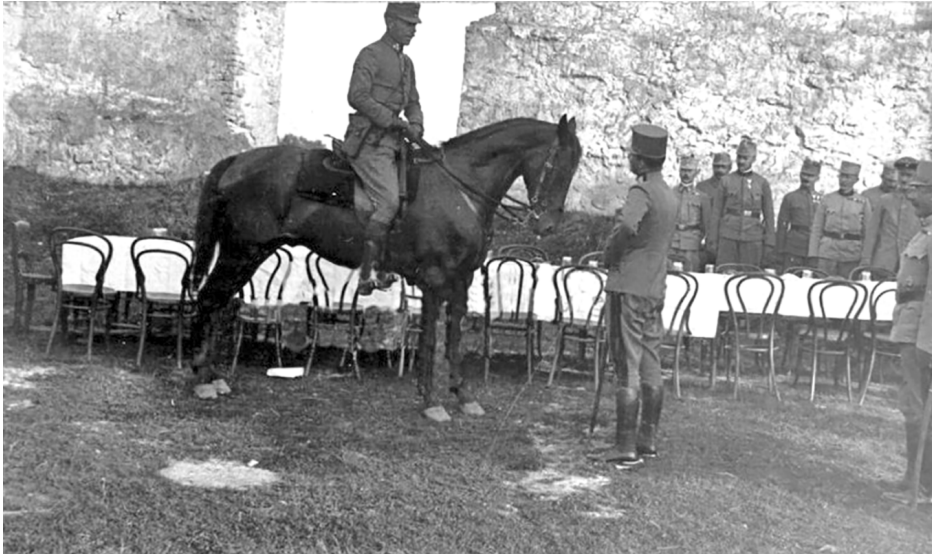

Іл. 7. Архикнязь Карл Габсбург на зустрічі з офіцерським корпусом фельдмаршала Гофмана (липень 1915 р., Замкова гора, вправа з кіньми)

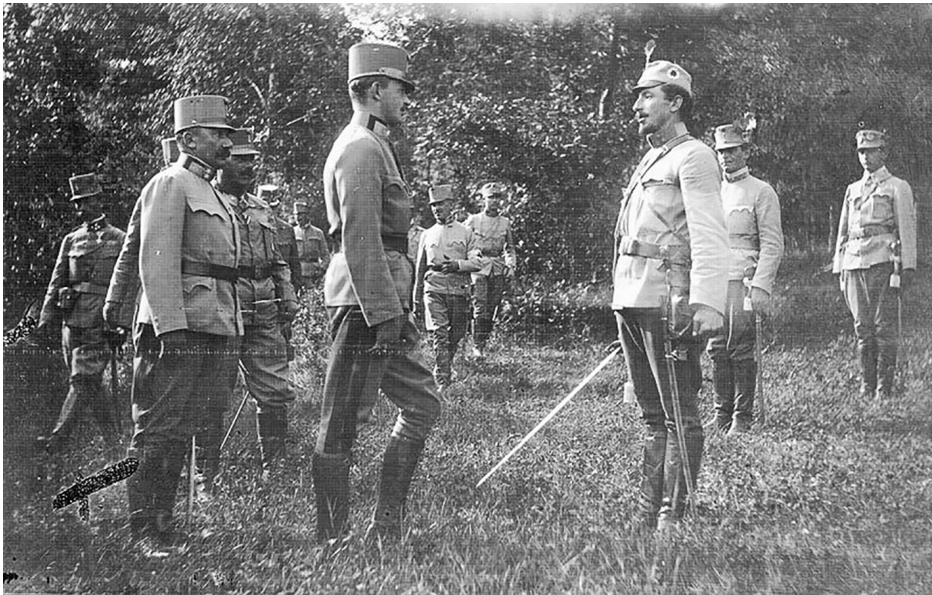
Ймовірним завершенням перебування архикнязя на замку став урочистий обід/вечеря. На терасі поруч руїн оборонної стіни було встановлено стіл та стільці (ті самі меблі, які раніше використовували для прийняття в саду плебанії). На одній зі збережених світлин зафіксовано цей епізод: офіцери, вишикувані в дві лави, стоять з однієї сторони столу, а з іншої стоять архикнязь Карл (приймає звіт від ротмістра Штрайнца (Штайнца)) та фельдмаршал Гофман²³ (Іл. 8). Безсумнівно, що архикнязь оглянув місце, на терені котрого перебував, — руїни Галицького замку.

Також на основі підписів до світлин відомо, що він відвідав один з підрозділів Легіону Українських січових стрільців. Архикнязю звітував сотник УСС Василь Дідушок (1889—1937). Після цієї події УСС у Відні видали офіційну поштівку під назвою «*Tronfolger erzherzog Karl Franz Josef besichtigt die Ukrainische Legion, am 23. VII. 1915*» (щоправда, без означення місця події). Окрім УСС, престолонаслідник проінспектував один з батальйонів піхотного полку № 103, відвідав бригаду полковника Генріха Больцано (1868—1918) — точне розташування перелічених військових частин відносно Галича не відоме (Іл. 9).

²³ Ibidem. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz 1915, Meldung durch Rittm Sternitz, Kdt. der MG-Abteilung. Bezugsnummer: 8723/2011.

Іл. 8. Архикнязь Карл Габсбург відвідує корпус фельдмаршала П. Гофмана (липень 1915 р., Замкова гора, прийняття звіту)

Іл. 9. Архикнязь Карл Габсбург – інспектує підрозділ УСС, звітує сотник Василь Дідушок (липень 1915 р., ймовірно, Замкова гора)

На основі іконографічного матеріалу ідентифіковано тільки декількох осіб, які перебували поруч архикнязя в Галичі. Це: фельдмаршал Петер фон Гофман (1865–1938) – комендант корпусу, який звільняв Галич, генерал Зденко Лобковіц (1858–1933) – камергер архикнязя, ротмістр Штерніц.

Цікавими є тогочасні згадки про перебування престолонаслідника Габсбургів у Галичі. Щоправда, дві з них побачили світ тільки через два тижні після події. Так, Тівадар Легоцький (1830–1915), угорський археолог, історик, етнограф, дослідник історії Берегівського повіту, зафіксував у своїй праці (ймовірно, на основі публікацій часописів) наступне:

«...5 серпня 1915. Спадкоємець престолу. Хазари.

Спадкоємець престолу провів три дні в Корпусі Гофмана. Він був на лінії фронту і спостерігав за галицьким плацдармом та переходом через Дністер.

Він слухав месу в галицькому храмі, де військовий лікар і чотири офіцери виконували церковну музику Гайдна і Гуно. Відвідав людей караїмського віровизнання в Галицькій кенасі. Віруючі цієї єврейської секти є нащадками хазар... [переклад – А. Ч.]»²⁴.

Більш детальною та інформативною щодо цих подій є газетна стаття Ференца Мольнара (1878–1952), угорського письменника, військового кореспондента під час Першої світової війни, який безпосередньо перебував на той час у Галичі. Він описував цей факт так:

«Спадкоємець престолу в лінії

Ц.-к. прес-служба, серп. 5.

(Телеграма військового кореспондента з Сходу)

(Зі схвалення штабу преси)

Після довгих поневірянь на північному фронті я живу серед військ, які ведуть стійкі бої кілька тижнів, – після найважчих боїв. На центральних вулицях маленьких сіл височіють триумфальні арки, на державній дорозі, що веде до шанців, серед російських братських могил стоять ворота із зеленого листя.

Скрізь прапори, святковий одяг і світлі обличчя: і вояки, і руські селяни вражені візитом спадкоємця престолу. Спадкоємець престолу відвідав угорські та австрійські війська, які воюють у складі німецької імперської

²⁴ Lehoczy T. Világháborúnk III–IV. *Napló*. Beregszász, 2016. Old. 641.

армії, а вчора попрощався з корпусом під керівництвом генерал-лейтенанта Гофмана. Всі досі перебувають під надзвичайним впливом цього візиту.

Спадкоємець престолу провів у корпусі Гофмана три дні. Він перебував у перших рядах дивізії, спостерігав за позиціями росіян проти нас і там, у строю, приколював медалі воїнам на груди.

На Галицькій горі, звідки він керував однією з найбільших битв штабу корпусу Гофмана — штурмом Галицького плацдарму та форсуванням Дністра, він перебував довго і докладно працював над планами боїв. Він також відвідав кінноту корпусу, один із загонів якої є справді визначною пам'яткою північного поля битви; потім уважно оглянув ще одну особливість корпусу — майстерню за фронтом, яку солдати облаштували своїми силами.

Він побував в артилеристів і довго спостерігав зі спостережного пункту за дією наших гармат. Це була щемлива сцена, поезію якої можуть відчути лише ті, хто живе тут, на полі бою, — коли старі карпатські воїни вишикувались перед спадкоємцем престолу, вони вже колись стояли перед ним і вже воювали в страшних карпатських боях весною.

Знесилені, але зі свіжим бойовим духом старі люди стояли перед спадкоємцем престолу, і коли ерцгерцог нагадав їм про свій перший візит, у всіх, один за одним, на очах виступили сльози. Позаду гриміли їхні російські постелі, перед ними, глибоко зворушений, стояв молодий спадкоємець престолу, а люди похилого віку стояли щільними рядами в рівному ряді і плакали. Це була чудова мить, епілог Карпатської війни, лютого зимового походу, який представляв усю славу нашої армії.

У костелі в Галичі була відправа, під час якої військовий лікар і три унтер-офіцери, які привезли на фронт свої музичні інструменти, виконували церковну музику Гайдна і Гуно. Літургію відправляв старий галицький священник, якого росіяни так жахливо катували в період свого панування. Це було справді велике церковне свято визволення.

Старовинний маленький костел був заповнений офіцерами корпусу Гофмана, які супроводжували спадкоємця престолу та святкуючих громадян. Перед від'їздом спадкоємець престолу також відвідав синагогу галицької єврейської секти, релігійні родини караїмів.

Послідники цієї секти проживають переважно в Галичі і вважають себе нащадками хозарів. При від'їзді спадкоємець престолу високо відгукувався про вояків корпусу, серед яких представлені майже всі народи монархії, але більшість із них — угорські хлопці.

Після року, сповненого боротьби та страждань, тут, на фронті, є сяюча воля до боротьби та досконала впевненість. Навіть найсуворіша дисципліна не змогла втримати вояків під час зустрічі спадкоємця престолу від помахування кепі на дулах рушниць і гучних вигуків [переклад — А. Ч.]»²⁵.

У цих двох угорських повідомленнях є ще один цікавий епізод з перебування архикнязя в Галичі — відвідання кенаси караїмів і спілкування з представниками їхньої громади. Також показано позитивний настрій військовиків від зустрічі з престолонаслідником, хоча, звичайно, стаття військового кореспондента написана з елементами пропаганди.

На жаль, на сьогодні не відомі описи візиту архикнязя Карла з української сторони (українська та польська інтелігенція в більшості перебувала в евакуації). Єдиною і неповною згадкою є короткий фрагмент спогадів зі щоденника громадської діячки педагога Іванни Блажкевич (1886—1977). В ньому вона згадала про проїзд архикнязя через Залукву (передмістя Галича, де проживала на той час), позитивне ставлення місцевого населення — селянства — до події і його бажання побачити сановну особу. Основна частина тексту спогадів щодо цього моменту не вціліла, збереглося тільки кілька абзаців, які описують підготовку до події: «...25 липня. Рано розійшлася вістка, що через Залукву їхатиме австрійський престолонаслідник Карло. Забули люди про пошесть, всі збираються вітати архикнязя.

Я з Марійкою постановила остатися в хаті. Не вдалося. Осібно до нас прийшов заступник війта, погрожуючи нам підозрінням про москвофільство, якщо не візьмемо участі в повітанні Карла. Знаючи, що від такої погрози лише крок до шибениці, пішли ми на параді. Тут знову стріла нас догана, що ми не вдягнені по-святочному.

Раді-не-раді вертаємось домів. Марійка бере мою шовкову блюзу, я вдягаю народний костюм, і знову йдемо на гостинець виглядати кронпринца. Ганя, розуміється, теж там, і діточок мусила зі собою забрати, а хату довелося лишити на Божу ласку...»²⁶.

Таким чином, під час першого візиту до Галича архикнязь і престолонаслідник Карл Габсбург відвідав у Галичі та околиці: Замкову гору (робота над військовими планами, навчання з кінями, огляд трофейної зброї, урочисте прийняття з офіцерами); костел (участь у відправі, урочисте прийняття офіцерів); кенасу караїмів (зустріч з

²⁵ Molnár F. Az Est. *Péntek*, 6 augusztus 1915. № 219. Old. 3.

²⁶ Блажкевич І. Жінка на бойовій лінії : спогади — щоденник. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2017. С. 103.

представниками караїмської громади); проінспектував кавалерійські та артилерійські підрозділи корпусу Гофмана, підрозділи Легіону УСС, піхотного полку № 103, бригаду полковника Больцано; відвідав польову майстерню.

III. Другий і третій візити архикнязя та престолонаслідника Карла Габсбурга до Галича, 24 серпня та 20 і 23 (29) вересня 1916 р.

У червні 1916 р. архикнязь Карл був головнокомандувачем частини Східного фронту і командував кількома арміями між Бродами та Карпатами. У рамках цього командування він оглянув підлеглі йому частини.

Літо — осінь 1916 р., на відміну від липня 1915 р., характеризувалися зміною військової ситуації в околицях Галича. Під час *Брусиловського наступу* лінія фронту проходила фактично поруч міста, російські війська артилерією обстрілювали Галич і спричинювали пожежі, вони здійснювали спроби наступу з північної та східної сторін; було завдано значних руйнувань забудові міста²⁷.

Подібно, як і в 1915 р., не відома програма перебування архикнязя в місті — чи взагалі він перебував у середмісті Галича, чи тільки в його близькій околиці. Окремі фрагменти можна описати знову ж виключно на основі фотофіксації.

У серпні — вересні архикнязь зафіксований одягнутим у мундир генерала інфантерії.

24 серпня 1916 р. архикнязь Карл проінспектував бронепотяг (panzerzug Nr. 2) поруч Галича. На світлинах відображено звіт команди бронепотяга перед престолонаслідником, перехід останнього з групою у складі шести офіцерів уздовж вагонів. З огляду на ландшафт можна припустити, що фото зроблене на віддалі до 1 км від залізничного вокзалу в Галичі, можливо, як у північному, так і в південному напрямку²⁸ (Іл. 10).

20 вересня 1916 р. він перебував на артилерійських позиціях західніше від Галича, оглядав ситуацію зі спостережного пункту. Тут він був з німецьким генералом Германом фон Оппельн Броніковським. Ймовірно, ці позиції були на місці земляних фортифікаційних укріплень —

²⁷ Капраль М., Чемеринський А. Галич у ХІХ — на початку ХХІ ст.: історико-урбаністичний розвиток. *Атлас українських історичних міст. Т. 2: Галич* / за наук. ред. М. Капралю. Львів, 2018. С. 37.

²⁸ Österreichische Nationalbibliothek, Digitale Sammlungen. Besichtigung eines Panzerzuges bei Halisz am 24.8.16. Bezugsnummer: 00086655.

Іл. 10. Архикнязь Карл Габсбург інспектує команду бронепотяга №2 (околиці Галича, серпень 1916)

австрійських фортів, побудованих наприкінці XIX ст. над берегом річки Лімниця (на захід від сучасного с. Шевченкове, урочище *Карпиця*). Також архикнязь Карл відвідав 60-й піхотний полк під командуванням Генріха Тейзінгера фон Тюлленбурга (15.3.1867— після 1916) поблизу Галича²⁹.

23 вересня 1916 р. (також є інша дата – 29.09. – на ідентичному фото) він перебував поруч костелу і монастиря францисканців у селі Святий Станіслав (4 км від Галича, сучасна назва с. Шевченкове). Ймовірно, він оглянув цю пам'ятку спільної українсько-польської історії; на тогочасній світлині його зафіксовано перед головним порталом костелу спільно з невідомою цивільною особою та німецьким офіцером (можливо, генералом Германом фон Оппельн Броніковським). З огляду на осінню пору року архикнязь та німецький офіцер одягнуті в шинелі³⁰ (Іл. 11).

²⁹ Ibidem. Erzherzog Karl besichtigt das Infanterie Regiment 60 unter dem Kommando von Heinrich Teisinger von Tullenburg bei Halytsch. Bezugsnummer (тут і далі архівний номер збереження): 00082015.

³⁰ Ibidem. Erzherzog Karl beim Kloster Nielepice bei Halicz, 23.9.1916. Bezugsnummer: 00082953.

IV. Четвертий візит Карла Габсбурга, цісаря Австрії та короля Угорщини, до Галича, 4–7 серпня 1917 р.

Інформацій про цей візит, окрім згадки в переліку поїздок, підготовленому вищезгаданою австрійською дослідницею д-ром Е. Ковач, немає. Згідно з її дослідженнями, ця поїздка відбулася 4–7 серпня 1917 р. з нагоди звільнення Чернівців за маршрутом Паєрбах – Райхенау – Галич – Коломия – Чернівці – Боднарів – Паєрбах – Райхенау³¹.

У цій поїздці Карл Габсбург вже був у гідності цісаря Австрії та короля Угорщини (після смерті Франца Йосифа I в листопаді 1916 р. зайняв престол). У поїздці цісаря вчергове супроводжував генерал З. Лобковіц. На відміну від попередніх поїздок (з відзнаками генерала), цісар був одягнутий у мундир з відзнаками фельдмаршала.

Галич у цей період вчергове повертався до нормального ритму життя, оскільки місяць перед цим (10 липня 1917 р.) був звільнений від

Іл. 11. Архикнязь Карл Габсбург (перший ліворуч) у Вересні 1916 р. Відвідує костел і монастир Св. Станіслава (сучасне село Шевченкове)

³¹ Univ. Prof. Dr. Elisabeth Kovács. Anhang 1 – reisen des Erzherzog Thronfolger Carl Franz Joseph, 1917. URL: <http://www.elisabethkovacs.com/neue-forschungen-zu-kaiser-karl/band-i/anhang-1-reisen-des-erzherzog-thronfolgers-carl-franz-joseph/>

російських військ, які вчергове короткочасно його захопили під час *офензиви Керенського*.

З огляду на те, що збереглася фотофіксація візиту цісаря до Коломиї і Чернівців під час цієї поїздки, залишається сподіватися, що, можливо, з часом будуть віднайдені матеріали візиту до Галича (якщо він справді відвідував місто в той час).

V. Висновки. Збереження та вшанування пам'яті про події 1915–1917 рр.

Під час підготовки матеріалу вдалося виявити і систематизувати іконографічні матеріали, присвячені візитам Карла Габсбурга до Галича та околиць, за місцем їхнього збереження, хронологією, змістовним наповненням. Опрацювання повідомлень у тогочасних пресових публікаціях, спогадах сучасників дало змогу описати окремі деталі цих візитів, встановити локації, на котрих відбувалися події, зафіксувати прізвища окремих осіб та військові підрозділи, які брали безпосередню участь у подіях.

Зібраний фактаж є дещо відмінним та доповнюючим до раніше опублікованих фаховими австрійськими дослідниками матеріалів, оскільки певні моменти ними були подані загально або не ґрунтувалися на повному масиві даних. Зокрема, в їхніх працях кількість візитів престолонаслідника до Галича подається в меншій кількості, ніж було насправді; не подаються відвідані місцевості та об'єкти поруч міста.

Перебування Карла Габсбурга спершу як престолонаслідника, а згодом як цісаря на даному терені є важливим епізодом як міської, так і мілітарної історії Галича.

Галич був лише одним з десятків міст, які впродовж Першої світової війни відвідав спершу архикнязь і престолонаслідник, а згодом останній цісар монархії Карл I Габсбург. Це одна з важливих сторінок міського минулого, будівель міста, пов'язаних з визначними постатями історії. Звичайно, в порівнянні з іншими містами як Галичини, так і Італії та ін., які відвідав Карл Габсбург, Галич суттєво відрізнявся як зовнішнім виглядом, так і кількістю міського населення. Водночас кількаразове відвідання міста представником династії у військовий час засвідчувало стратегічне значення Галича і його роль у військових операціях.

Впродовж минулого століття частина об'єктів, на яких перебував Карл Габсбург, були зруйновані, окремі перебудовані, проте їхня історія вже тепер може бути доповнена новодослідженим фактажем.

Тогочасні жителі міста були лояльними громадянами Австро-Угорщини і радо вітали приїзд представника правлячої родини. Цісар Карл був монархом, який бажав якнайшвидше завершити війну і припинити кровопролиття. У своїй першій промові до народу він пообіцяв «...зробити усе можливе, щоб якнайскоріше відвернути жахиття і жертви війни, повернути благословенний мир...». Тому не випадково папа римський Іоан Павло II 3 жовтня 2004 року офіційно проголосив Карла Габсбурга блаженним Католицької церкви «за творення миру і вірність Христу у вигнанні та хворобі»³².

Іл. 12. Анотаційна таблиця в м. Галичі (Вул. Ярослава Осмомисла), присвячена відвідуванню міста представниками родини Габсбургів у XVIII – XX століттях

З метою збереження пам'яті про австрійський період історії міста та події Першої світової війни у вересні 2019 р. в м. Галич на вулиці Ярослава Осмомисла встановлено інформаційно-туристичний стенд із тематичним наповненням на тему «Габсбурги і Галич». Місце встановлення стенда вибрано не випадково – тут у 1915 р. міська громада урочисто зустрічала архикнязя і престолонаслідника Карла.

Одна сторона стенда присвячена архикнязю Карлу; тут подано його біографію та фотографії, які фіксують зустріч. Стенд виготовлено приватним коштом історика, Почесного краєзнавця України А. Чемеринського та встановлено як подарунок місту з нагоди 25-ї річниці створення Національного заповідника «Давній Галич»³³. (Іл. 12)

³² Beatification of five servants of God. Homily of John Paul II, Sunday, 3 oktober 2004 URL : http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/2004/documents/hf_jp-ii_hom_20041003_beatifications.html

³³ Національний заповідник «Давній Галич». Габсбурги і Галич. Візуалізовано один із забутих періодів історії міста URL : <http://www.davniyhalych.com.ua/novini/item/1018-habcburhu-i-halych>

Andrii Chemerynskyi (Halych, Ukraine)
**The last Caesar: Karl Habsburg in Halych
and the surrounding area 1915–1917 years
(to the 110th anniversary of the outbreak of the Great War)**

The year 2024 marked the 110th anniversary of the outbreak of the First World War. Between 1914 and 1917 Halych was at the epicentre of hostilities, and as a strategic river crossing point, it was linked to the military plans of both warring parties.

The research focuses on one of the forgotten and unexplored episodes of Halych's urban history during the war - the visit of Karl Habsburg to the city. The article presents the available information about his visits and mentions of these facts in the contemporary press. On the basis of the collected information, each visit of the archduke and later the emperor to Halych is described as much as possible; their features are characterised, and locations related to the events are indicated.

The purpose of the article is to describe the visits of a member of the Habsburg family as a representative of the highest military command. The task set by the author is to describe and present as complete a picture of those events as possible on the basis of the sources found.

The peculiarity of the article is that, in addition to periodicals, the events are reconstructed on the basis of descriptions of photographic sources. The publication informs about the places of storage of photographic documents, their names and quantity.

The studied sources made it possible to establish the number of visits of Karl Habsburg to Halych and the surrounding area, and to indicate their chronological dating. The article allows us to supplement the available data on visits to the city by prominent people. The material presented in the article will be useful for further use in research on Halych in 1915–1917, supplementing the texts of thematic excursions to local history sites. The information and sources are introduced into scientific circulation for the first time.

Key words: *archduke, armored train, Galicia, Habsburgs, Vasyl Didushok, Castle Hill, John Paul II, Karaites, Kenasa, church, Zdenko Lobkowitz, monastery, World War I, Peter von Hoffmann, successor to the throne, Roman Catholics, Ukrainian Sich Riflemen, Caesar.*

REFERENCES

- Beatification of five servants of God. Homily of John Paul II, Sunday, 3 oktober 2004. URL : http://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/2004/documents/hf_jp-ii_hom_20041003_beatifications.html [in English].
- Blazhkevych I. (2017). Zhinka na bojovij linii : spohady – schodennyk. Ternopil' : Navchal'na knyha – Bohdan. [in Ukrainian].
- Kapral M., Chemerynskyj A. (2018). Halych u XIX – na pochatku XXI st.: istoryko-urbanistychnyj rozvytok. *Atlas ukrains'kykh istorychnykh mist. T. 2: Halych / za nauk.* red. M. Kapralia. Lviv [in Ukrainian].
- Dilo.* Sereda, 24 veresnia (6 zhovtnia) 1880. Ch. 74. S. 4. [in Ukrainian].
- Gazeta Lwowska.* Sroda, 27 sierpnia 1825. Nr. 99. S. 2. [in Polish].
- Gazeta Lwowska.* Sobota, 1 sierpnia 1891. Nr. 173. S. 3. [in Polish].
- Gazeta Lwowska.* Czwartek, 8 grudnia 1898. Nr. 279. S. 3. [in Polish].
- Czas.* Sobota, 18 sierpnia 1917. Nr. 380. S. 3. [in Polish].
- Heeresgeschichtliches Museum, Digitale ausstellung. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz 1915. Bezugsnummer: 8716/2011. [in German].
- Heeresgeschichtliches Museum, Digitale ausstellung. Erz. Karl in den Stellungen des Korps Hoffmann, Halicz 1915. Bezugsnummer: 2797/2014. [in German].
- Heeresgeschichtliches Museum, Digitale ausstellung. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz 1915, Meldung durch Rittm Sternitz, Kdt. der MG-Abteilung. Bezugsnummer: 8723/2011. [in German].
- Heeresgeschichtliches Museum, Digitale ausstellung. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz 1915 Die Abfahrt nach der Messe zur Brigade Bolzano. Bezugsnummer: 8739/2011. [in German].
- Heeresgeschichtliches Museum, Digitale ausstellung. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz 1915, im Gespräch mit der jüdischen Gemeinde. Bezugsnummer: 8717/2011. [in German].
- Heeresgeschichtliches Museum, Digitale ausstellung. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz, 1915, begrüßt den Reg. Arzt nach der Messe. Bezugsnummer: 8718/2011. [in German].
- Heeresgeschichtliches Museum, Digitale ausstellung. Erz. Karl beim Korps Hofmann in Galizien, Halicz, 1915. Rittm Steinz und der Thronfolger. Bezugsnummer: 8731/2011. [in German].
- Heeresgeschichten, Digitale Sammlungen. URL : http://www.heeresgeschichten.at/schauplatz/karpaten/hofmann/album_hofmann1.htm [in German].
- Kurjer Stanisławowski.* 7 listopada 1915. Nr. 1522. S. 2. [in Polish].
- Lehoczy T. Világáborúnk III–IV. *Napló.* Beregszász, 2016. Old. 641.
- Molnár F. (1915). Az Est. Péntek, 6 augusztus 1915. № 219. Old. 3. [in Hungarian].
- Natsional'nyj zapovidnyk «Davnij Halych». Habsburhy i Halych. Vizualizovano odny iz zabutykh periodiv istorii mista. URL: <http://www.davniyahalych.com.ua/novini/item/1018-habcburhu-i-halych> [in Ukrainian].
- Österreichische Nationalbibliothek, Digitale Sammlungen. Besichtigung eines Panzerzuges bei Halisz am 24.8.16. Bezugsnummer: 00086655. [in German].

Österreichische Nationalbibliothek, Digitale Sammlungen. Erzherzog Karl besichtigt das Infanterie Regiment 60 unter dem Kommando von Heinrich Teisinger von Tüllenburg bei Halytsch. Bezugsnummer: 00082015. [in German].

Österreichische Nationalbibliothek, Digitale Sammlungen. Erzherzog Karl beim Kloster Nielepice bei Halicz, 23.9.1916. Bezugsnummer: 00082953. [in German].

Radics P. (1890). Die Reisen Kaiser Joseph II. und die Volkswirthschaft in Oesferreich-Ungarn: Zum 100. Gedenktag Seines Todes am 20 Februar 1790 und aus Anlaß der. Wien [in German].

Univ. Prof. Dr. Elisabeth Kovács. Anhang 1 – reisen des Erzherzog Thronfolger Carl Franz Joseph, 1915 – 16. URL : <http://www.elisabethkovacs.com/neue-forschungen-zu-kaiser-karl/band-i/anhang-1-reisen-des-erzherzog-thronfolgers-carl-franz-joseph/> [in German].

Univ. Prof. Dr. Elisabeth Kovács. Anhang 1 – reisen des Erzherzog Thronfolger Carl Franz Joseph, 1917. URL : <http://www.elisabethkovacs.com/neue-forschungen-zu-kaiser-karl/band-i/anhang-1-reisen-des-erzherzog-thronfolgers-carl-franz-joseph/> [in German].

Verlustlisten Osterreich-Ungarn 1. WK. URL : <http://des.genealogy.net/ou1wk/search/index?lastname=&firstname=&value01=&value02=&value03=&value04=&value05=&value06=Stanislau&value07=Halicz&value08=&value09=&value10=&value11=&value12=&value13=&pageValue01=&pageValue02=&pageName=&search=Search> [in German].

Virtuelles Kraftfahrzeug Museum Austria. URL : http://www.voz.co.at/VKMA/Graef_u_Stift/gus_pkw.html [in German].